

Emigració: formenterers a Montevideo

per Jaume Verdera Verdera

JOACHIM, J. - GEVERS, V. (1982): *Las raíces del futuro. Arquitectura y espacio rural en Ibiza*, en la publicació d'aquest títol ja citada, pp. 98-113.

NAVARRO, V. (1901): *Costumbres en las Pitiusas*, Imp. Asilo Huérfanos Sagrado Corazón de Jesús, Madrid.

PLA, J. (1970): *Les illes*, al v. 15 de *l'Obra completa*, Destino, Barcelona.

SERT, J. Ll. (1934): *Arquitectura sense «estil» i sense «arquitecte»*, «D'ací i d'allà», 189, Barcelona.

SERT, J. Ll. (1967): *Ibiza fuerte y luminosa*, Polígrafa, Barcelona. Amb fotografies de J. GOMIS, selecció i seqüència de J. PRATS.

TORRES, E. (1981): *Guía de arquitectura de Ibiza y Formentera (Islas Pitiusas)*, Publicació del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya, Barcelona.

VALLÈS COSTA, R. (en premsa): *El món agrari tradicional. Un intent de comprensió de l'Eivissa rural, I Jornades d'Etnografia Pitiüsa*, Eivissa 1991.

VILÀ (Coord.)-VALLÈS-PRATS-RAMON (1979-80): *Geografia de les Illes Pitiüses. Unitat segona. La Població*, Institut d'Estudis Eivissencs, Eivissa.

VILLANGÓMEZ, M. (1969.a): *Las iglesias rurales ibicencas*, Revista Balear, 14-15 pp 28-39.

VILLANGÓMEZ, M. (1969.b): *Antologia poètica*, Selecta, Barcelona.

VILLANGÓMEZ, M. (1972): *Elementos i paisatges. Terra i somni*, Institut d'Estudis Eivissencs, Eivissa, 2a ed. amb dibuixos d'A. MARÍ RIBAS.

VILLANGÓMEZ, M. (1974): *Eivissa. La terra. La història. La gent*, Selecta, Barcelona. És una edició revisada de l'anterior Llibre d'Eivissa.

VILLANGÓMEZ, M. (1977): *La Miranda. Declarat amb el vent*, Institut d'Estudis Eivissencs, Eivissa, 2a ed.

VUILLIER, G. (1973): *Les illes oblidades. Viatge a les Balears*, Moll, Ciutat de Mallorca. L'edició original francesa és de 1890.

ROSA VALLÈS COSTA

La majoria dels formenterers emigraven de l'illa, durant la seva joventut, i hi tornaven, anys més tard, amb uns diners estalviats i un cúmul de records que els acompanyaran la resta de les seves vides.

L'emigració s'encarrilà generalment cap a Amèrica del Sud i les Antilles (Cuba). És difícil d'explicar perquè els formenterers no es varen adreçar cap a zones més pròximes, com els eivissencs, que en bona part anaren cap a les costes del nord d'Àfrica i especialment a Alger.

Les primeres notícies, orals la immensa majoria, que tenim sobre aquest moviment de població pertanyen a la segona meitat del segle XIX. Alguns s'enrolaren en vaixells que feien la ruta d'Europa a Amèrica i després aprofitaven per quedar-s'hi, i altres s'embarcaven en els vaixells de línia regular que enllaçaven els dos continents. Els emigrants formenterers tenien principalment tres llocs de destí: Cuba, l'Uruguai i l'Argentina. La raó tal vegada l'hauríem de buscar en la facilitat de l'idioma, unit al fet que encara depenien d'Espanya algunes possessions americanes.

Molt aviat el costum de fer les amèriques es generalitzà entre la joventut. La majoria d'aquests emigrants seguien la vocació marinera embarcats en vaixells que pertanyen a l'Argentina, l'Uruguai o Cuba.

Encara que inicialment aquests joves emigrants, tenien la intenció de realitzar una emigració temporal, hem d'afirmar que contràriament a les opinions de diversos autors, l'assentament a aquestes àrees fou molt important.

Si bé, la immensa majoria dels formenterers va continuar la vocació marinera, també hi trobam emigrants que exerciren els oficis més diversos: fusters, botiguers, xofers, etc.

Pel que fa als formenterers que realitzaren una emigració temporal hem de

dir que normalment estaven quatre o cinc anys fora de l'illa i, quan retornaven, era per començar l'edificació d'una nova casa, on establien una nova llar en casar-se amb una formenterera. Normalment aquests mateixos emigrants tornaven a partir uns quants anys després d'haver-se casat, per tal de tornar a guanyar els diners que a Formentera no podien aconseguir.

A vegades es quedaven navegant amb vaixells espanyols pel Mediterrani o l'Atlàntic i altres vegades tornaven a fer les amèriques, i estaven quatre o cinc anys més guanyant i estalviant, per tal de poder aconseguir uns diners que els permetessin viure decorosament, al mode tradicional de l'illa.

Fou durant el primer terç de segle (1900-1933) quan l'emigració va assolir el màxim apogeu. La crisi de les guerres —civil espanyola i segona guerra mundial— va paraitzar, momentàniament, aquest moviment migratori.

L'emigració, evidentment fou un fenomen d'unes característiques singulars, així Walther Spelbrink afirma que els eivissencs coneixien Formentera amb el sobrenom de «s'illa de ses dones» ja que la majoria dels homes emigraven ja de joves.

Els resultats de l'emigració es reflecteixen en alguns fets:

a) Unes milliores materials i econòmiques.

b) Una millora en el nivell cultural.

També ens recorden aquesta època, les cançons, gloses, estribots i tota una sèrie de patronímics, juntament amb els records i algunes fotos esgrogueïdes que encara es guarden als porxos d'algunes cases de Formentera.

Formenterers rellevants

Evidentment, i tenint en compte que la majoria dels emigrants formenterers

Formenters a l'Uruguai, d'esquerra a dreta: Jaume Verdera, autor de l'article, Vicent Verdera Suñer i Joan Castelló Suñer, emigrants i Josep Cardona Verdera, membre de l'expedició que els visità el passat Nadal.

continuaren la vocació marinera, fou precisament en aquest camp, on trobam les personalitats més rellevants.

El primer formenter destacat fou en Joan Verdera Mayans (Joan d'en Jaume Mateu), nascut a Sant Francesc Xavier (Formentera) el tretze d'octubre de 1863. Va arribar a Montevideo l'any 1884. Nou anys més tard es casà amb la catalana Emília Pujol, amb la qual tengué nou fills (tres dels quals seguiren la vocació nàutica). Primer fou mariner, a continuació així com anava ampliant els estudis, va esser patró, capità de marina mercant i finalment pràctic del port de Montevideo. Fou fundador de la confraria de pràctics de l'esmentat port, càrrec que va ocupar durant més de 10 anys.

Altres patrons i capitans de la marina mercant que varen arribar a pràctics del port de Montevideo foren: Marià Riera Tur (Mariano d'en Marianet), Marià Verdera Mayans (Mariano d'en Mariano Mateu), Antoni Ferrer Guasch (Toni Sala), Francesc Mayans Juan (Xiquet Miquel) i Joan Mayans Mayans (Joan d'es Moliner).

També va destacar com a maquinista naval en Josep Costa Mayans (Pep Palla), primer ma-

quinista naval de vaixells d'ultramar del port de Montevideo.

Un altre formenter important fou Antoni Serra Marí (Toni de n'Armat), emigrat l'any 1912, fundà a Montevideo juntament amb el també formenter Bartomeu Marí (Xumeu Pins) la confiteria i fàbrica de dolços Kiel, que sota l'eslògan: «Productos Kiel endulzan su vida» va arribar a ser la primera empresa de Montevideo, amb més de mil treballadors.

Antoni Serra Marí fou president del Centre Democràtic Balear de Montevideo, centre cultural que aglutinava tots els emigrants de les Illes, amb actes

culturals, exposicions, activitats esportives, etc.

Lloc destacat ocupà també en Vicent Verdera Mayans, fuster. Fou durant més de trenta anys l'encarregat general de la fusteria més important de Montevideo. Propietat del president de la República Uruguai, José Batlle y Ordóñez. D'aquesta fusteria sortiren des d'un carruatge pel president de la república, fins a diversos iots esportius, dels quals, encara avui, en queden exemples.

Indagant en el llibre d'arxiu del «Centro de Balizamiento de Uruguay», i per medi de la col·laboració del sots-oficial Acevedo, varem constatar l'existència d'un faroler de formenter, Cosme Marí Escandell, que fins a l'any 1930, en què es jubilà, es va encarregar dels fars de Punta del Este i de l'illa Gorriti, juntament amb els farolers: Luís Acevedo (pare del nostre informant), Héctor García i Josep Serra (ei-vissenc encarregat dels fars).

Un altre exemple de formenters emprenedors el tenim en els germans Joan, Xico i Pep Serra Marí (Rempuixes). Aquests tres germans fundaren l'any 1916 la companyia «Astilleros Serra y Cía».

Per la importància que varen assolir transcriurem el text corresponent del llibre *El progreso Catalán* publicat l'any 1925:

Far de Punta del Este, on treballà el formenter Cosme Marí Escandell.

Señor Francisco Serra M. socio de la firma Serra y Cia.

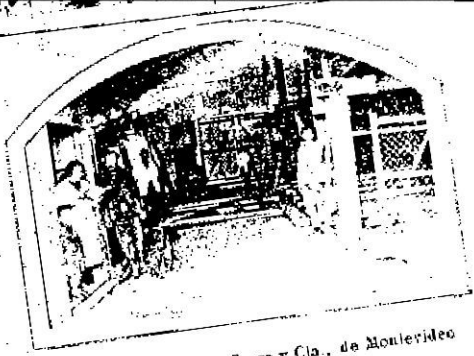
Señor José Serra Mari.

trucciones navales. El señor Juan Serra, que es el Gerente y Administrador de la razón social, tiene una competencia especial en este ramo de negocios, pues en Europa se dedicó con ahínco a las construcciones navales y adquirió un buen bagaje de conocimientos, que aquí puso en feliz práctica.

presidente del Centro Industrial de la Villa del Cerro, miembro de Sociedad Cristóbal Colón y de varias otras. Por su filantropía y carácter de empresa goza de un indiscutible prestigio, que honra a la Colonia Catalana residente.

Los méritos personales del señor Juan Serra son de todos conocidos y justamente apreciados. Llegó al país en 1906. Actualmente es

y fué así como pronto estuvo en situación de proveer de madera a astilleros y otras cons-

Algunos aspectos de los Astilleros y Barraca de Materiales para construcción de la firma Serra y Cia., de Montevideo

SERRA & CIA.--Montevideo.

He aquí una firma de amplio prestigio y que ha sabido colocarse en lugar preponderante entre sus congéneres.

Formada en 1916 por los señores Juan Serra y Francisco Serra, inició sus operaciones estableciendo un importante aserradero y barraca en la calle Egipto y República Argentina, en Villa del Cerro.

Don Juan Serra Mari, propietario del Aserradero de la firma Serra y Cia.

Grandes ventas de maderas coronaron los esfuerzos de los señores Serra y Cia., quienes proveyeron al aserradero de toda clase de maquinaria dejándolo apto para cualquier preparación de madera y cumplir los contratos comerciales más fuertes.

El éxito no abandonó un solo momento los esfuerzos de la firma.

JAUME VERDERA VERDERA